

CINAYƏT PROSESİNDƏ SÜBUTETMƏ YÜKÜNÜN ÖTÜRÜLMƏSİ

Açar sözlər: sübutetmə yükü, cinayət prosesi, təqsirsizlik prezumpsiyası, sübutetmə yükünün müdafiə tərəfinin üzərinə qoyulması, sübutetmə yükünün ötürülməsi, sübutların toplanması, müdafiəçi-vəkil.

Keywords: burden of proof, criminal process, presumption of innocence, placing the burden of proof on the defense side, transfer of the burden of proof, collection of evidence, defense attorney.

Anahtar kelimələr: ispat yükü, ceza yargılaması, masumiyet karinesi, ispat yükünün savunma tarafına bırakılması, ispat yükünün devredilmesi, delillerin toplanması, savunma avukatı.

Hazırda sübutetmə yükünün ötürülməsi məsələsi ən mübahisəli məsələlərdən biridir. Bu məsələnin həlli insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün nəzərdə tutulmuş fundamental hüquq institutlarının təhlilinə müraciət edilməsini tələb edir. İlk növbədə, təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipinə müraciət edilməlidir, ona görə ki, dünyanın bütün inkişaf etmiş ölkələrində qanunverici bu prinsipi dövlətlə münasibətlərdə hər bir şəxsə məxsus olan fundamental hüquq kimi qəbul edir. Bu prinsip fundamental hüquqi müddəalardan biri olmaqla cinayət-prosessual qanunvericiliyin demokratik istiqamətini əks etdirir. Təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipinin beynəlxalq və milli səviyyədə möhkəmləndirilməsi bu istiqaməti bir daha təsdiq edir (İnsan Hüquqları haqqında Ümumdünya Bəyannaməsinin 11-ci maddəsi; Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 14-cü maddəsi). Hətta, Roma hüququnda belə sübut yükünü kimin daşması ilə bağlı göstərişlər var idi: sübut yükü inkar edəndə deyil, iddia edəndədir; inkar edən sübut etmək öhdəliyi yoxdur (ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat).

Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 138.1-ci maddəsinə əsasən sübutetmə ittihamın qanuni, əsaslı və ədalətli həlli üçün əhəmiyyət kəsb edən halların müəyyən edilməsi məqsədi ilə sübutların əldə edilməsindən, yoxlanılmasından və qiymətləndirilməsindən

ibarətdir. Həmin maddənin ikinci bəndində göstərilir ki, təqsirləndirilən şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması əsaslarının müəyyən edilməsi və onun təqsirli olub-olmamasını sübutetmə vəzifəsi ittiham tərəfinin üzərinə düşür. Göründüyü kimi qanunvericiliklə təqsirin sübutu yükünün ittiham tərəfinin üzərinə qoyulması Azərbaycan Respublikası Konstitutsiyasının 63-cü maddəsində təsbit olunmuş təqsirsizlik prezumpsiyasına uyğun olaraq müdafiə hüququnun təminatıdır. Çünki, müdafiə tərəfi öz imkanlarına görə, bir qayda olaraq, dövlətin bütün təşkilatı və maddi gücü ilə dəstəklənən dövlət cinayət təqibi tərəfdən faktiki olaraq daha zəifdir. Lakin müdafiə tərəfi ona qarşı irəli sürülən ittihamdan müdafiə olunmaq üçün öz əsaslarını, arqumentlərini irəli sürür və işin faktiki hallarına istinad edir. Bu halda müdafiə tərəfi istinad etdiyi halların sübutetmə öhdəliyini üzərinə götürmüş olur və nəticə etibarilə ittiham tərəfi bu arqumentləri təkzib edir. K.B.Kalinovskiy qeyd edir ki, "bəzi faktların sübut edilməsi vəzifəsinin təqsirləndirilənin üzərinə qoyulması çəkişmə prinsipinə də uyğundur, belə ki, tərəflərin bərabərliyinin pozulması şəraitində ittiham tərəfi bu faktları müəyyən etməkdə gücsüz olardı" [14, s.95].

Cinayət mühakimə icraatı təcrübəsinə əsasən cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən cinayət təqibi üçün əhəmiyyət kəsb edən halların bilavasitə qavranılmasını təsdiq edən

və Cinayət Prosessual Məcəlləyə uyğun olaraq yazılı formada tərtib edilmiş sənədlər, istintaq hərəkətlərinin və məhkəmə iclasının protokolları, qanunvericilikdə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, əksi sübut olunmayınca mötəbər sübut hesab olunur. Lakin bu sübutlar da digər sübutlar kimi mənsubiyyəti, mümkünlüyü və mötəbərliyi üzrə qiymətləndirilməlidir. Müdafiə tərəfi bu sübutların mənsubiyyətini, mötəbərliyini və mümkünlüyünü mübahisələndirdikdə istinad etdiyi halları sübut etmə yükü müdafiə tərəfinin üzərinə düşür. Adətən ittiham tərəfinin üzərinə cinayət hadisəsinə, cinayət tərkibinə, o cümlədən onun obyektiv və subyektiv cəhətlərini sübut etmə öhdəliyi düşür. Hazırkı məhkəmə təcrübəsinə əsasən müdafiə tərəfi özünümüdafiəyə, son zərurətə, cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətinin ötürülməsinə və s. bu kimi hallara istinad edirsə, bu zaman da sübut etmə yükü bir tərəfdən digər tərəfə ötürülmüş olur. Məsələn, ittiham tərəfi sübut etməlidir ki, cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti keçməmişdir, aministiya aktı təqsirləndirilən şəxsə şamil olunmur və s. Əgər müdafiə tərəfi bəraətverici və ya əməlin Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin daha yüngül maddəsinə tövsif edilməsinə əsas olan hal kimi özünümüdafiə, son zərurət və ya digər hallara istinad edirsə, onda bu halları sübut etmə vəzifəsi müdafiə tərəfinə aid olur. Cinayət Məcəlləsinin bəzi əməlləri nəzərdə tutan normaları (vergi və gömrük cinayətləri) təqsirin hüquqi prezumpsiyasını nəzərdə tutur və bu prezumpsiyanı təkzib etmə yükü müdafiə tərəfinin üzərinə düşür (məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 209-cu maddəsi (“Gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma”), 213-cü maddəsi (“Vergiləri, işsizlikdən sığorta, icbari tibbi sığorta və ya məcburi dövlət sosial sığorta haqlarını ödəməkdən yayınma”) və s.). Bu hallarda təqsirləndirilən şəxs gömrük və vergi ödənişlərini ödəməməsinin səbəbinin onun bu ödənişləri ödəməkdən yayınması ilə bağlı olmamasını inandırıcı şəkildə izah etməsə, özü-özlüyündə bu ödənişlərin xeyli miqdarda ödənilməməsi artıq cinayət tərkibini yaratmış olur. Belə ki, Vergi Məcəlləsinə əsasən vergi ödəyicisinin hesablamalarının səhv olduğunu

sübut etmək vəzifəsi vergi orqanının, vergi orqanının hesablamalarının səhv olduğunu sübut etmək vəzifəsi isə vergi ödəyicisinin üzərinə düşür.

Göstərilənlər belə bir nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, cinayət qanunvericiliyi cinayətlər üzrə, o cümlədən bəzi cinayət növləri üzrə, ümumilikdə müdafiə tərəfinin istinad etdiyi bəzi halların sübut etmə yükünü müdafiə tərəfinin üzərinə qoyur. Cinayət prosesində müdafiənin əsas vəzifəsi ittiham tərəfinin sübut yükünə etiraz etmək və məhkəmədə ittihama əsaslı şübhə yaratmaqdan ibarətdir. Müdafiə tərəfi bunu müxtəlif yollarla edə bilər və bu ümumilikdə müdafiənin sübut etmədəki fəaliyyətidir. Məsələn, müdafiə tərəfi üçün mövcud olan ən mühüm vasitələrdən biri çarpaz dindirmədir. Bu proses zamanı müdafiə tərəfi ittiham tərəfinin şahidlərini sorğu-sual edərək, onların ifadələrinin sübut qüvvəsini sarsıtmağa və ya ifadələrindəki uyğunsuzluqları vurğulamağa cəhd edir. Müdafiə tərəfi həmçinin, bəraətverici sübutlar təqdim etməklə, ittiham tərəfinin sübut yükünə etiraz edə bilər. Bu, təqsirləndirilən şəxsin təqsirsizliyini göstərən və ya ittiham tərəfinin fəaliyyətinə mane olan sübutlardır. “Alibi müdafiəsi” müdafiə tərəfinin ittiham tərəfinin yükünə etiraz etdiyi başqa bir ümumi üsuldur. Onun mahiyyəti müdafiənin cinayət törədildiyi vaxt təqsirləndirilən şəxsin başqa yerdə olduğuna dair sübutlar təqdim edilməsindən ibarətdir. Məsələn, ittiham tərəfinin təqsirləndirilən şəxsi cinayət yerində gördüyünü iddia edən şahidinin ifadəsinə müdafiə tərəfi təqsirləndirilən şəxsin həmin vaxt işdə olduğunu göstərən sübutlar təqdim edə bilər.

Müdafiə tərəfi ittiham tərəfinin sübutlarına etiraz etməklə işə baxan hakimin və ya hakimlərin şüurunda əsaslı şübhə yarada bilər. Bu, təqsirləndirilən şəxsin bəraət qazanmasına və ya ona qarşı irəli sürülən ittihamların azaldılmasına səbəb olacaqdır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, müdafiə tərəfinin vəzifəsi müttəhimin təqsirsizliyini sübut etmək deyil, daha çox ittihamı mübahisələndirməkdir.

Beynəlxalq təcrübəyə nəzər salsaq, Böyük Britaniyanın cinayət qanunvericiliyində sübut etmə

yükünün 2 növü nəzərdə tutulur: “hüquqi yük” və “sübut yükü”. Sübutetmə yükü (the legal burden) hüquqi anlamda ittiham tərəfinin sübutetmə standartı çərçivəsində ağlabatan şübhə olmadan (beyond reasonable doubt) cinayəti və onun törədilməsində təqsirləndirilən şəxsin təqsirini sübut etmə öhdəliyini nəzərdə tutur. Bir qayda olaraq, bu, sübutetmə yükü müdafiə tərəfinin üzərinə qoyula bilməz [10, s.103]. Lakin təqsirləndirilən şəxsin təqsirini etiraf etməsi və ittiham tərəfi ilə müdafiə tərəfi arasında “saziş” və ya “razılaşma” olduğu hallarda ittiham tərəfi sübutetmə yükündən azad olur.

Sübut yükü tərəflərin maraqlarına uyğun qərar qəbul edilməsinə nail olmaları üçün sübut təqdim etmək imkanı və ya öhdəliyidir. Bu yük həmin qərarda maraqlı olan tərəfin üzərinə düşür. Lakin bu məsələdə cinayət təqibindən müdafiənin qanunla müəyyən olunmuş vasitələri və prezumpsiyaları istisna təşkil edir. Bu baxımdan bizim ölkənin qanunvericiliyinə nəzər salsaq, məsələn, CPM-in 145.3-cü maddəsinin tələbinə əsasən ittihamın sübut olunmasında yaranan şübhələri digər sübutlarla aradan qaldırmaq mümkün olmadıqda, onlar şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin xeyrinə təfsir edilir. Göründüyü kimi, ittihamın sübut olunmasında şübhələr varsa, onları digər sübutlarla aradan qaldırmaq yükü ittiham tərəfinin üzərinə düşür. Müdafiə tərəfi isə ittihamın sübut olunmasında şübhələrə dair topladığı sübutları məhkəməyə təqdim etməklə və ya bu şübhələrə dair əsaslarını məhkəmənin nəzərinə çatdırmaqla qanunun göstərilən tələbindən yararlanmış olur.

Cinayət prosesində sübutetmə yükü geniş mənada “sübutların toplanması, yoxlanılması və qiymətləndirilməsindən ibarət olan aktiv prosessual qayda”, dar mənada isə “müdafiənin həmin sübutları təkzib etməsi kimi” şərh olunur. Bu gün kontinental cinayət prosesində sübutetmə qaydaları anqlo-sakson sübutetmə qaydalarından çox fərqlidir. Deməli bu qaydaları mexaniki olaraq kontinental cinayət prosesinə köçürmək yox, sadəcə nəzərə almaq lazımdır [11, s.5].

Təcrübədə bəzən sübut etmə yükü “əksini sübut etmə” öhdəliyi olaraq müdafiə tərəfinə keçir. Məsələn, ittiham tərəfi təqsirləndirilən

şəxsin vəzifə öhdəliklərini icra etmədiyini sübut edir, təqsirləndirilən şəxs isə ondan asılı olan bütün hərəkətləri etdiyini, lakin ondan asılı olmayan səbəblərə görə öhdəliyini icra edə bilməməsini bildirirsə, onda sübutetmənin “ağlabatanlıq balansını” təmin etmək zərurəti baxımından əksini sübut etmək öhdəliyi müdafiə tərəfinə keçmiş olur. Bir sıra hallarda isə müdafiə tərəfi ittihamı istisna edən hallara istinad edir. Məsələn, təqsirləndirilən şəxs adam öldürdüyünü etiraf edir, lakin bildirir ki, onun bu hərəkəti özünümüdafiə vəziyyətində baş vermişdir. Adətən bu cür halları sübut etmək yükü faktiki olaraq müdafiə tərəfinin üzərinə düşür.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin müddəalarına əsasən ittiham və müdafiə tərəfi sübutetmədə öz vəzifələrini reallaşdırmaqdan ötrü bərabər prosessual hüquqlara malikdirlər. Yəni müdafiəçi-vəkil sübutetmənin tam hüquqlu subyektidir. İş üzrə sübut toplamaq vəkilin tək-cə hüququ deyil, həm də öhdəliyidir, çünki ittiham tərəfinin öz maraqlarına uyğun olaraq, hakimdə daxili inamı formalaşdırmaq cəhdlərinə qarşı vəkilin müdafiə tərəfinin marağına uyğun peşəkar fəaliyyəti qoyulmasa, çəkişmə və tərəflərin bərabərliyi prinsipinin praktiki həyata keçirilməsindən danışmaq mümkün deyil. Bəzi hüquqşünasların fikrincə isə vəkilin üzərinə sübutetmə öhdəliyi qoyula bilməz. Prosesin hansısa bir fakta istinad edən hər bir iştirakçısı sübut etmə öhdəliyi daşıyır. Bu faktiki sübutetmə yükü proses boyu bir neçə dəfə bir tərəfdən başqa tərəfə keçə bilər. Məsələn, Henri Reznikin fikrinə görə vəkil sübutetmə öhdəliyinin yox, bütövlükdə sübutetmənin subyektidir [13].

Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 92.9.5-ci maddəsinə əsasən vəkilin məhkəməyədək və ya məhkəmə icraatı zamanı cinayət işinə əlavə və ya məhkəmə iclasında tədqiq edilməsi üçün sübutlar, habelə digər materiallar toplamaq və cinayət prosesini həyata keçirən orqana təqdim etmək hüququ vardır. Həmçinin, həmin Məcəllənin 92.11.1-ci maddəsində müdafiəçi-vəkilin cinayət prosesində iştirak edərkən qanunun tələblərini rəhbər tutmaq, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin qanuni

mənafeyinin müdafiəsini bütün qanuni üsullarla həyata keçirmək, bu vəziyyətdə işin mümkün dərəcədə onun xeyrinə başa çatdırılması üçün müdafiə etdiyi şəxsə zəruri hüquqi məsləhətlər vermək və müdafiə tərəfinin seçdiyi mövqə üzrə hərəkət etmək vəzifəsi nəzərdə tutulmuşdur. Burada şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin qanuni mənafeyinin müdafiəsini bütün qanuni üsullarla həyata keçirmək vəzifəsi vəkilin müdafiə tərəfinin maraqlarına uyğun olaraq peşəkar fəaliyyətini, o cümlədən sübutetmədə iştirakını da nəzərdə tutur. Deməli, proses boyu sübutetmə yükü müdafiə tərəfinin üzərinə keçdikcə, vəkil bu öhdəliyi yerinə yetirmək vəzifəsi daşıyır. Ona görə də cinayət prosessual qanunvericilikdə müdafiə tərəfinə, əsasən də vəkilə sübutetmənin ən vacib halqası olan, sübutların toplanmasında verilən səlahiyyətlərin dairəsi genişləndirilməli və bu səlahiyyətlərin reallaşdırılmasının işlək mexanizmi hazırlanmalıdır. Əks halda tərəflərin bərabərliyi və çəkişmə prinsipi kölgədə qalmış olur.

Onu da qeyd etməliyik ki, məhkəmənin hökmü heç bir halda təqsirləndirilən şəxsin təqsirsizliyinə dair sübut təqdim etməməsi və ya ittiham tərəfinin arqumentlərini təkzib etməməsi ilə əsaslandırıla bilməz. Təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisindən də təqsirləndirilən şəxsin təqsirsizliyini sübut etmək tələb olunmur. İstintaq orqanları və prokuror tərəfindən araşdırmanın həyata keçirilməsi təkcə faktların müəyyən edilməsini deyil, həm də sübut əldə etməyə yönəlmiş hərəkətlərin yerinə yetirilməsi qaydalarına riayət edilməsini tələb edir. İttiham tərəfi istintaq edilən hadisənin bütün versiyalarını, o cümlədən müdafiə tərəfinin irəli sürdüyü versiyaları yoxlamalıdır.

Cinayət prosesində sübut yükünün yerdəyişməsinin təqsirsizlik prezumpsiyasının pozulması kimi qiymətləndirilib -qiymətləndirilməməsi məsələsi də geniş müzakirələrə səbəb olur.

Təqsirsizlik prezumpsiyası istənilən hüquqi dövlətdə hüquq sisteminin təməl prinsipidir. Odur ki, həmin prinsipin pozulması yolverilməzdir. Sübutetmə yükü və təqsirsizlik prezumpsiyası “məhiyyətə eyni sikkənin iki tərəfi adlandırılır” [8, s.6]. Bəzi hallarda qeyd edilən dilemmanın

yanarmaması üçün sübutetmə yükünü “bölürlər”, yəni bu yükün iki formasından yalnız birinin təqsirsizlik prezumpsiyasına aid olduğu göstərilməklə, digərinin bu hüququ pozmadığı iddia edilir.

Söhbət yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi “hüquqi yük” və “sübut yükü”ndən gedir. Yəni “hüquqi yükün” ötürülməsi təqsirsizlik prezumpsiyasını pozduğu halda, “sübut yükü”nün ötürülməsi bu prezumpsiyanı pozmur.

Son onillikdə cinayətkarlıqla mübarizəyə prinsipial yeni yanaşmaları, o cümlədən mülkiyyətin mənşəyinin qanuniliyini sübut etmək yükünün təqsirləndirilən şəxslərin üzərinə qoyulmasını özündə əks etdirən bir sıra beynəlxalq sənədlər qəbul edilmişdir.

1988-ci il BMT-nin “Narkotik Vasitələrin və Psixotrop Maddələrin Qanunsuz Dövriyyəsinə Qarşı Konvensiyası”nın 5-ci maddəsi hər bir iştirakçı Dövləti iddia edilən gəlirlərin və ya müsadirə edilməli olan digər əmlakın qanuni mənşəyinin sübut edilməsi yükünü həmin əmlak sahibinə ötürülməsini nəzərdə tutmağa çağırır. BMT-nin 2000-ci il “Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Konvensiyası”nın 12-ci maddəsi və 2003-cü il “Korrupsiyaya qarşı Konvensiyası”nın 31-ci maddəsi cinayət törətmiş şəxsin cinayət yolu ilə əldə edilməsi iddia edilən gəlirlərinin və ya müsadirə edilməli olan digər əmlakının qanuni mənşəyini sübut etməsi tələbinin müəyyən edilməsi imkanının nəzərdən keçirilməsinə istinad edir.

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupunun (FATF) “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın müsadirəsini və bununla bağlı beynəlxalq əməkdaşlıq məsələlərini tənzimləyən” 4-cü və 38-ci Təvsiyələrinə müvafiq olaraq, dövlətlər təqsirləndirilən şəxsdən daxili hüququn prinsipləri ilə ziddiyyət yaratmadığı hallarda, müsadirəyə cəlb edilmiş əmlakın qanuni mənşəyini sübutetməsinə tələb edə bilirlər [7].

Beynəlxalq müqavilələrin milli qanunlarından üstünlüyü Azərbaycanı öz daxili qanunvericiliyini yuxarıda göstərilən beynəlxalq hüquq normalarına uyğunlaşdırmağa məcbur edir. Lakin bu müddəaların milli qanunvericiliyə

implementasiyası mexaniki şəkildə deyil, daxili hüquq sisteminin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarlarının (bundan sonra Məhkəmə) təhlili bu məhkəmənin araşdırma təcrübəsi də sübut yükünün təqsirləndirilən şəxsin üzərinə qoyulmasına imkan verən istisnaların mövcudluğunu göstərir.

Avropa Konvensiyasının 2-ci və 3-cü maddələrinin pozuntusu barədə şikayətləri (o cümlədən saxlanma şəraitinə dair şikayətləri) araşdırarkən Məhkəmə adətən birinci növbədə faktları müəyyən edir, çünki əksər hallarda ərizəçinin və hökumətin təqdim etdiyi faktlar bir-birindən fərqlənir. Faktları məyyənləşdirərkən Məhkəmə yüksək sübut standartını tətbiq edir. Belə ki, faktlar “bütün ağlabatan şübhələrin xaricində” sübut olunmalıdır. Amma eyni zamanda Məhkəmə vurğulayır ki, faktların “bütün ağlabatan şübhələr xaricində” sübutu kifayət qədər güclü, aydın və bir-biri ilə əhəngdə olan (uyuşan, razılaşan) gümanların və ya təkzib olunmamış “fakt prezumpsiyaları”nın mövcudluğu əsasında da mümkündür. Belə ki, şəxs hansısa qapalı müəssisədə saxlanılırsa, həmin saxlanma müddətində baş verən hadisələr barədə məlumat bütövlükdə və ya məlumatın böyük qismi dövlət orqanlarının əlində olur. Buna görə saxlanma müddətində baş vermiş zədələr, ölüm və ya itkin düşmə ilə bağlı güclü “fakt prezumpsiya”ları ortaya çıxır. Yəni zədələrin, ölümün və ya itkin düşmənin həmin dövlət orqanının təqsiri ucbatından baş verdiyi bir prezumpsiya kimi qəbul olunur. Nəticədə sübut etmə yükü hökumətin üzərinə keçir. Artıq hökumət inandırıcı şəkildə izahat verməli və ərizəçinin təqdim etdiyi faktlar versiyasını şübhə altına qoyan sübutlar təqdim etməlidir. Əks halda Məhkəmə ərizəçinin faktlar versiyasını qəbul edir. Ərizəçi/onun hüquqşünası hər bir halda ilkin olaraq “prima facie” sübutlar təqdim etməlidir. Məsələn, yuxarıda göstərilən misalda hadisələrin ardıcıl (bir-birini təkzib edən məqamlara yol verməyən), aydın, xronoloji və detallı təsvirini, zədənin mövcud olmasına, zədənin, ölümün ya itkin düşmənin məhz qapalı müəssisədə saxlanma müddətində baş verdiyinə

dair müəyyən sübutları təqdim etməlidir. Faktların sübut edilməsi vəzifəsinə ərizəçilər/onların hüquqşünasları xüsusilə ciddi yanaşmalı və çalışmalıdırlar ki, iddia edilən pis rəftarı sübut edə biləcək birbaşa və ya dolaylı bütün mümkün sübutları toplusınlar [4].

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin fikrincə, təqsirsizlik prezumpsiyası həmişə birtərəfli olmur. Belə ki, Pham Hoangın Fransaya qarşı işində şübhəli şəxs Fransaya heroin gətirərkən sərhəddə saxlanılmışdır. Fransa qanunlarına əsasən, qadağan olunmuş malların, o cümlədən heroinin idxalı, malları idxal edən şəxs əksini sübut etmədikdə, qeyri-qanuni hesab edilir: Məsələn, kifayət qədər təsdiqedicə sənədlər təqdim etməklə və ya hərəkətin həddindən artıq zərurət vəziyyətində edildiyini sübut etməklə. Sözügedən işdə müdafiə tərəfi heç bir bəraətverici sübut təqdim etməyib, təqsirləndirilən şəxs işə izahat verməkdən imtina edib. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ərizəçinin şikayəti üzrə işə baxaraq qəbul etdi ki, ümumiyyətlə sahibliyi qadağan edilən bir şeyə sahib olan şəxsin bu faktı qənaətbəxş şəkildə izah etməsi ehtimalında qəbul edilməz heç nə yoxdur, əks halda o, təqsirli bilinəcək [15, b.35].

Ümumiyyətlə, sübut yükünün təqsirləndirilən şəxsin üzərinə atılması ideyası yeni deyildir. Əvvəlcə sübut yükünün dəyişməsi mütəşəkkil cinayətkar qrupların fəaliyyətinin qarşısının alınmasına, daha sonra korrupsiya xarakterli cinayətlərə və narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi sahəsində cinayətlərə, habelə terror xarakterli cinayətlərə şamil edilmişdir. Çünki bu cinayətlərin transmilli xarakter daşması bu neqativ sosial fenomenə qarşı həm qlobal, həm də regional səviyyədə radikal tədbirlərin görülməsini tələb edir.

Göründüyü kimi istər milli cinayət prosesual təcrübəmizdə, istərsə də beynəlxalq təcrübədə cinayət prosesində sübut etmə yükünün müdafiə tərəfinə ötürülməsinin təqsirsizlik prezumpsiyasını pozmadığı fikirləri qəbul edilir və təcrübədə bu yük ittiham istisna olmaqla, müdafiə tərəfinə ötürülür. Həmçinin, bu proses çəkişmə və tərəflərin bərabərliyi prinsiplərinin fonunda baş verir. Belə olan halda qanunvericilikdə

sübutetmədə, əsasən sübutların toplanması sahəsində müdafiə tərəfinin, xüsusən də müdafiəçi -vəkilin imkanlarının genişləndirilməsi ilə bağlı təkmilləşdirmələrə, həmçinin qanunla

vəkilə verilən bu imkanların reallaşdırılması mexanizmlərinin təsbit edilməsinə böyük ehtiyac yaradır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitutsiyası. URL: <https://e-qanun.az/framework/897>
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosessual Məcəlləsi. URL: <https://e-qanun.az/framework/46950>
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. URL: <https://e-qanun.az/framework/46947>
4. Konvensiyanın 2-ci və 3-cü maddələri ilə bağlı şikayətlərin araşdırılması (prosdur) qaydası – AIHM bələdçisi. URL: <https://aihmaz.org/konvensiyanin-2-ci-v%99-3-cu-madd%99-ri-il%99-bagli-sikay%99tl%99rin-arasdirilmasi-prosdur-qaydasi-aihm-b%99dcisi/>
6. Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt. URL: <https://www.coe.int/az/web/compass/the-international-covenant-on-civil-and-political-rights>
7. Müsadirə və cinayət yolu ilə əldə edimiş əmlakın bətpasına dair ən yaxşı təcrübə. Maliyyə monitorinqi xidməti. URL: <https://www.fiu.az/uploads/content/docs/methodology/musadire.pdf>
8. Teymur Əliyev // – Bakı: Qeyri-dövlət müstəvidə Korrupsiya ilə əlaqədar aparılan araşdırmalarda sübutetmə yükü”, – Azərbaycan vəkili jurnalı, – 2020. №19, – s.2-14.
9. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi. URL: <https://www.coe.int/az/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version>
10. Головкин Л.В., Гуценко К.Ф. (ред.), Филимонов Б.А. Уголовный процесс западных государств / 2-е изд., доп. и испр. – М.: Зерцало–М, 2002. – 528 с.
11. Ильюченко Н.В. Бремя доказывания в уголовном процессе: классический и современный подход // – Иркутск: Глагол правосудия, – 2022. № 3. – с. 2-7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bremya-dokazyvaniya-v-ugolovnom-protssesse-klassicheskiy-i-sovremennyy-podhody>
2. Калиновский К. Б. Распределение бремени доказывания в уголовном процессе: всегда ли в пользу обвиняемого? // Уголовная юстиция: связь времен: избранные материалы Международной научной конференции (Санкт-Петербург, 6-8 октября 2010 года) / сост.: А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский. – М., – 2012. URL: <http://kalinovsky-k.narod.ru/p/2012-5.html>
13. Резник И. Роль адвоката в доказывание. 29 июня 2018 Федеральная палата адвокатов Российской Федерации. URL: <https://fparf.ru/news/fpa/rol-advokata-v-dokazyvanii/>
14. Сумин, А. А., Химичева, О.Б. Бремя доказывания в уголовном процессе: некоторые сравнительно правовые аспекты // – Ростов: Юрист-правовед, – 2018. №3(86), – с.-94-100. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bremya-dokazyvaniya-v-ugolovnom-protssesse-nekotorye-sravnitelno-pravovye-aspekty>
15. CASE OF PHAM HOANG v. FRANCE, Application no. 13191/87, 25 September 1992. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57791%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57791%22]})

TRANSFER OF BURDEN OF PROOF IN CRIMINAL PROCEEDINGS

İLHAMA HASANOVA

Member of the Presidium of the Bar Association of the Republic of Azerbaijan, dissertation researcher of the Forensic Science Center

SUMMARY

The article analyzes the burden of proof in the criminal process, the transfer of this burden, the international practice of the transfer of the burden of proof, the effect of the transfer of this burden to the defense on the presumption of innocence and the principles of litigation, the transfer of the burden of proof in the Azerbaijani practice, the types of the burden of proof, and other issues. The article also analyzes the real situation of the defense lawyer's participation in proving, especially in gathering evidence.

CEZA MUHASEBESİNDE DELİL YÜKÜNÜN DEVRİ

İLHAMA HASANOVA

*Azərbaycan Cumhuriyyəti Barolar Birliyi Başkanlığı
Üyesi, Adli Uzmanlık Merkezi tez araştırmacısı*

ÖZET

Makalede ceza yargılamasında ispat yükü, bu yükün devri, ispat yükünün devrine ilişkin uluslararası uygulama, bu yükün savunmaya devredilmesinin masumiyet karinesine etkisi ve ceza hukuku ilkeleri incelenmektedir. Dava, Azerbaycan uygulamasında ispat yükünün devri, ispat yükünün türleri ve diğer konular. Makale ayrıca savunma avukatının ispata, özellikle delil toplamaya katılımının gerçek durumunu da analiz ediyor.